

եւ հարկ եղած իրաւունքները ձեռք բերելու համար:

Երբ կարգացի եւ բացատրեցի այս բոլորն եւ մանաւանդ երբ տեղեկութիւններ տուի այն հոշակաւոր անձերի մասին, որոնք ամբողջ գրական աշխարհին ծանօթ էին, Մանթաշեանց մեծապէս զգածուեց եւ այն բողոքին հակամէտ էր նրանց խնդիրքն ի կատար ածելու: Պարզ էր, որ այս գիմումը թէպէտ Փրանսացիներէջ ստորագրուած բայց իրօք Պարիսի հայոց մտքի եւ փառազի արդիւնքն էր: Նրա գլխաւոր հեղինակը Պ. Արշակ Զօպանեանն էր, ինչպէս յետոյ իմացանք: Մանթաշեանց ուղերձը գրասենեակից տարաւ տուն իր մտերիներին ցոյց տալու եւ նրանց հետ խորհրդակցելու: Այս վերջինները Մանթաշեանցի ոգեւորութեան վրայ պաղ ջուր ածեցին, զանազան ստարկութիւններով, որոնց գլխաւորներն էին թէ պէտք էր չարիազանց կարեւորութիւն տալ այդ դեմումին, որովհետեւ Փրանսացիք անշուշտ ստորագրել են անգլիտակցօրէն, այսինքն իրենց դիմող հայերի խնդիրքը յարգելու համար, այլպէս նրանց համար այնքան էլ հետաքրքրական չէր թէ հայերը Պարիսում կ'ունենան իրենց յատուկ դպրոցը թէ չէ: Առանձնապէս ազդել էր Մանթաշեանցի վրայ այն առարկութիւնը թէ այդպիսի մի դպրոցի հիմնումն ու պահպանումը երկու երեք միլիոն Փրանքի զոհողութիւն էր պահանջում նրա կողմից. ինչո՞ւ համար այդպիսի խոշոր գումար ծախսել Պարիսում, երբ Կովկասի հայ ժողովուրդը շատ աւելի մեծ կարիք ունէր դպրոցի եւ այլ ազգային պէտքերի համար: Եւ ուղերձը մնաց անհետեւանք:

(Շարունակելի:)

ՍԱՐԻՆԵԱՆ

ՆՐԵՔ ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՏԱՂԵՐ

Հետեւեալ երեք տաղերը դասած եմ Երեւանի Պետական Թանգարանի Թ. 395 Տաղարանին մէջ, որ գրուած է 1620ին Խրիմի Կաթա քաղաքին մէջ:

Տաղերս երգուած են ի պատիւ փեսային եւ կը հիւսեն գովքը թագաւորին: Անոնք

հայ ժողովրդեան ստեղծագործութիւններն են, գրի առնուած Կաթայի մէջ:

Բնագիրը կը կարօտի սրբագրութեան. տեղ տեղ անընթեռնի է նաեւ Զեռագիրը, որ առ հասարակ անխնամ պահուած է:

Մտադիր ընթերցումն երեւան պիտի բերէ սքանչելի պատկերներ այս տաղերու մէջ:

1. Թագաւորը վաճառք մը տուն կը բերէ. մերձաւորները կը բերեն ընծայ ընտիր վարդ մը, խնձոր մը բարձրաճղէն, սերկեւիլ մը միջնաճղէն, խաղող մը ներքնաճղէն: Տուն ու ընտանիք կը կազմուի, տունի մը նորաբոյս կը տնկուի, որ կ'աճի եւ կը բարգաւաճի, առուն կը գրգռէ, արեգակը կը ծագի, եւ թագաւորին բաժին կ'իյնայ ջուրէն ալ լոյսէն ալ:

2. Թագաւորին համար չէնք մ'է յօրինուած, չէնք մը աստուածակերտ, զօրքով ամբացած: Քարերը քաջերն են բերած, հիմը մարգարէներու ձեռքով ձգուած, գերանները, նուշի փայտէ են, զայն արեգաններն ու կուսաններն են տաշած. անոնք տաշուած են եւ տաշեղներէն տաճար յօրինուած, բարձրաբերձ եւ երկնայող, թուխ ամպերու մէջ միջամուխ: Տաճարին դուռը դէպի արեւելք է բացուած, եւ արեւմտակողմը խաչ մը կ'անդնուած: Ամէն մտնող տաճարի սեմէն ներս ծուր կը դնէ, ամէն դուրս եկող մոմ մը կը վառէ. ով առջեւէն կ'անցնի, կը խաչակնքէ ինք գինք, եւ ով ետ կը դառնայ խաչին համբոյր մը կը բաշխէ:

Եկեղեցին՝ Քրիստոսի Հարսը եւ ամուսնութեան սուրբ խորհուրդը հրաշալի նկարի մը մէջ պատկերացուած են հոն եւ համեմատուած:

3. Երրորդ տաղին մէջ խանդարուած է բնագիրը, կը կարօտի ընտիր ձեռագրի մը: Ո՞վ է պարոն Ակնարիկոս:

Տեսարանը կը բացուի Ս. Թորոս եկեղեցւոյ առջ: Սուլթան Թագուհին եկեղեցւոյ դռն առջեւ կը պատահի թագաւորին: Զիչն վար կ'իջնայ եւ կը դիմէ թագաւորին անոր ձեռքը համբուրելու եւ կ'երգէ անոր գովքը. Թագաւոր, դու իմ ոսկի կարիճս, ո՞ր մայրն է զքեզ բերեր, եթէ ոչ մայրը, հապա ո՞ր կ'իչն է դայեակ մտեր ու զքեզ սնուցեր: Եղնի՞ կն է արդեօք զքեզ իւր մորին առեր եւ իւր կաթով զքեզ սնուցեր: Աստղերն են ծագեր երկնակամարին վրայ ու լուսնիկն լուսն հաներ: Յիսուս իւր տնէն ելած Յոր-

դանան է եկած մկրտուելու եւ Յովհաննէսէն կնիք առնելու: Դուն իմ պարծանքս ես, մեր նոր թագաւոր:

Այս է մօտաւոր միտքը տաղիս, որ թանկագին զոհար մը կը ներկայանայ հայ ժողովրդական բանահիւսութեան մէջ:

Տաղերս պէտք է ունեցած ըլլան նաեւ եղանակ, որովհետեւ անոնք յօրինուած են մեներգի եւ խմբերգի համար:

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

ՀԱՐՍԱՆԵԱՅ ԵՐԳ

1 1.

Աստուած շնահաւոր, Աստուած շնահաւոր այնէ թագաւորին վաճառն, որ առաւ,

Թագաւոր:

Թ'էն վարդըն ընտրով, Թ'էն վարդըն ընտրով

էառ ի նոսն հատրս համարով, Թագաւոր:

Թ'է կին ի կուսանաց, Թ'է կին ի կուսանաց

էառ, խաչ հանել ի անձնաւորաց (°), Թ.:

Թ'է բարձրաճղին, Թ'է բարձրաճղին,

այսաւր քեզ խնձոր բերեմ խաղալոյ, Թ.:

Թ'է մէջնաճղին, Թ'է մէջնաճղին,

այսօր սերկեւիլ բերեմ սիրելոյ, Թագաւոր:

Թ'է ներքնաճղին, Թ'է ներքնաճղին,

այսօր քեզ խաղող բերեմ բաժակի, Թ.:

Բաժակն որ ի բեմբ, բաժակն որ ի բեմբ,

ելլեր քրիստոնեայք օրէնք հաստատէր, Թ.:

Թ'է տուն վ ընտանի, Թ'է տուն վ ընտանի,

տունի են պատգաստեր, որ երթար աճէր,

Թագաւոր:

Աճէր ու դիճէր, աճէր ու դիճէր,

ելլէր Կաթային դաշտերըն ծածկէր, Թ.:

Թ'էն առու քալէ, Թ'էն առու քալէ,

այսօր ի լուսոյն ընկել քեզ բաժին, Թ.:

Էջմ. Թ. 395, 93 ա:

2 2.

Եկէք այսօր նոր խնդանք *

որ ամէն շինունք յօրինած, Թագաւոր:

Շինուածք ի շինուց վայլէր *,

մենք սովոր յորդոր կենալու, Թագաւոր:

5 Աս տունս Աստուծով շինած *,

1 Չեռագիրը՝ 2 Թագաւորին: — 6 Թէ գիւնն կրկնուրեան մէջ: — 14 բեմբ: — 17 տունկըն: * Իւրաքանչիւր տան առջին տողը կրկնել: 2 Չեռագիրը՝ 2 շինունք արիւնած: — 3 շինուաւք: — 4 որդոր:

իւր ամէն զօրօքն յօրինած, Թագաւոր:

Քարերն էր քաջանց բերած *,

հիմնած հին մարգարէաց, Թագաւոր:

Գերանն էր նշու բերած *,

հարեղայ, կուսանք էր տաշած, Թագաւոր: 10

Տաշած էր, տաշեղ հանած *,

տաշեղով տաճար յօրինած, Թագաւոր:

10 խոտ բարձր էր եւ ի վեր քաշած *,

թուխ ամպին հետ կազմեցուցած, Թ.:

Թ'էն դուռն արեւելք բացած *,

Թ'էն արեւմուտք խաչ կազմեցուցած, Թ.:

15 Ով մըտնուր, նա ծուրար աճէր *,

ով ելլէր, վառէր մոմեղէն, Թագաւոր:

Ով անցընէր, նա խաչ հանէր *,

ով դառնայր, խաչըն համբուրէր, Թ.:

Էջմ. Թ. 395, 93 բ:

3.

Ա՛յ կանանչ, ա՛յ կարմիր *,

Ա՛յ սարեկս որ եղաւ, իմ պարոն Ակնարիկոս,

խա՛յ սարեկս որ եղաւ:

Թ'է եկին ի յերար *,

Սուլթանի 1 մօտան, ի. պ. Ա.

ի սուրբ Թորոսու:

Թ'է Սուլթանի մօտան *,

ա՛յ մաքուր 2, ի. պ. Ա.

ջուրըն կու խաղայ.

Թ'է Սուլթան ի ձիուն *,

վար վաղեց, Թագաւորին, ի. պ. Ա.

աջըն համբուրեց:

Թագաւոր իմ ոսկի *,

ա՛յ, կըտրիճ, աճափ ո՞ր — ի. պ. Ա. —

մարըն զքեզ բերել:

Թ'է զինք մարդ մարըն չէ *,

ա՛յ, բերել, ո՞ր կընիկ — ի. պ. Ա.

դայեկ սընուցեր:

Թ'է զինչ եղն ի մորին 3 *.

ա՛յ, բերել, իւր կաթին — ի. պ. Ա.

կաթով սընուցեր:

Թ'էն աստղունք ինքն օրօքն *,

ա՛յ, տըւել. լուսնիկն — ի. պ. Ա.

ի լուսնէ հանել:

7 քաջանց: — 12 տաշելով: — 14 թուխ: * Առաջին տողերը կրկնել: 1 Չեռ. ||| նի: 2 Չեռ. «այ օլ ք ր»: 3 Չեռ. ինքն արարքն:

25 Թէ Յիսուս ինքն տան*,
 ա՛յ, վ ելեր Յորդանան⁴, ի. պ. Ա.
 դեան մըկրտել:
 Կընք ||||| ուն*,
 ա՛յ, դըել իմ մըրգայ (°), ի. պ. Ա.
 30 մեր նոր թագաւոր:

ԿՈՐԻՆ, վարք Մաշտոցի. ուղղեալ եւ լուսարանեալ
 ի Գառնիկ Ֆնտգլեանէ: Երուսաղէմ, տպ. Ս.
 Յակոբեանց, 1930, 80 մեծ, էջ 10 + 101: Գիմը՝
 1 տոլար:

Դժուարութիւնները, զորոնք կ'ընծայէ
 Կորին իւր քննադատներու առջեւ, էական
 մասով կը ծագին խանդարուած, եղծուած
 բնագրէն: 1833ին, երբ առաջին անգամ վե-
 նետիկի Մխիթարեանները հրատարակ կը
 հանէին Մաշտոցի վարքը, կը յայտարարէին.
 «Պատմութեանս այսօրիկ կրկին էին առ
 մեզ անթուական եւ նօտրադէր օրինակը՝
 դադափարեալք ի հին եւ ի վաւերական օրի-
 նակաց, որ եւ չէին բնաւ ի վրիպակաց
 գերծ, յորոց զյայտնի թուեցեալսն մեզ ուղ-
 դեալ՝ ծանօթս տալով ստորեւ իջիցն, զայլսն
 յանձնեցաք ժամանակին»: Այս վերականգ-
 նուած օրինակն է որ շրջան կ'ընէ հրատար-
 ակի վրայ 100 տարիէ ի վեր, չորս անփո-
 փոխ տպագրութեամբ (Բ. տպ., Չմիւռնիւս,
 1843. Գ. տպ., Վենետիկ, 1894. Գ. տպ.,
 Տիգրիս, 1914):

Ա. տպագրութեան յիշած օրինակներն
 էին՝ 1. Նօտր, Տիրացու Գէորգ Պալատեց-
 ւոյ օրինակութեամբ: 2. «Նօտր բաղդա-
 տեալ ընդ օրինակի իրիք» (ա՛յսպէս): Նոյն
 Գ. Պալատեցւոյ օրինակէն ծագած են՝
 3. Էջմիածնի Թ. 131, էջ 59—94 (յամէ
 1781) եւ 4. Թ. 2682, էջ 12 (յամէ 1823):

Հնագոյն միակ ծանօթ օրինակը, որ
 մինչեւ այսօր քննութեան առնուած չէ, էջ-
 միածնի Թ. 2639, թղ. 541ա—63ա (յամէ
 1672), ձեռագիրն է: Ասոր կից՝ պէտք է
 յիշել նոյն Մատենադարանի մէկ ծառըն-
 տիրը, ուր պահուած է Մաշտոցի վարքը
 քաղուածաբար Կորինէն:

Ձեռագիրներէս զատ կը նպաստեն Կո-
 րինը վերականգնելու՝ Ագաթանգեղոսի եւ

⁴ Ձեռ. որդանիան:

Փ. Բիւզանդ, որոնց քով կը գտնուին բազ-
 մաթիւ հատուածներ, գրեթէ բառաօրաւ
 նոյն Կորեան հետ:

Հիմնուած այս ձեռագրական եւ մատե-
 նագրական աղբիւրներու վրայ փորձեց իւր
 նախնական կերպարանքի դարձնել Կորեան
 Մատենը հանգուցեալ Գալուստ Տէր-
 Մկրտչեան: Իր պատրաստած բնագիրը,
 որմէ հատուածներ տուած էր «Հայ գրերի
 1500ամեակի առթիւ» գրած իր յօդուածին
 մէջ (Արարատ, 1912, էջ 499—514), ինչ-
 պէս նաեւ Ագաթանգեղոսի քննական հրա-
 տարակութեան ծանօթութիւններու մէջ,
 լոյս չտեսաւ դժբախտաբար:

Այս պակասը այժմ կու դայ մասամբ
 լրացնել Գառնիկ Ֆնտգլեան, որ ծանօթ է
 Անահիտի եւ Սիւնի էջերու մէջ Կորեան
 նուիրած շահեկան յօդուածներով:

Ընդարձակ ներածութիւն մը, որ կը
 կանխէ բնագիրը, կը ջանայ լուսարանել
 կարգ մը հարցեր, որոնք յուզուած են Կո-
 րինի շուրջը, նկատմամբ հեղինակի անձին,
 գրութեան ժամանակին, լեզուին եւ ոճին,
 եւ Ագաթանգեղոսի հետ ունեցած աղերսին:

Բնագիրը, որ վայելուչ տպագրութեամբ
 կը ներկայացուի, ունի իւր բառաքննական,
 համեմատական եւ մեկնողական բաժինները,
 ուր նկատի կ'առնուին հեղինակին ոճաբա-
 նութիւնը ի համեմատութեան դարուն դա-
 սական հեղինակներու, եւ մասնաւորապէս
 ոճակից գրութիւններու հետ, կը լուսարա-
 նուին խրթնարանութիւնները, կը բացա-
 տրուին պատմական հարցերը եւն: Ուսմբ մը
 ծանօթութիւններու, որոնք առանձին բաժ-
 նով կցուած են բնագրին, կը վերլուծեն Կո-
 րինի մատենին հայոց խնդիրները:

Ձարմանալու արժանի է հրատարակչին
 ջանասիրութիւնը, որով կը պեղէ, կը քննէ
 մանրակրկիտ ամէն բան ու բան, եւ կ'ուղղէ
 եւ կը սրբազրէ, ուր կրած է բնագիրը խան-
 դարմունք:

Անշուշտ ոչ ամէն խանդարման վերա-
 հասու եղած է Ֆ. եւ ոչ ալ ամէն ուղղա-
 գրութիւն, զորոնք առաջարկած է, պիտի
 դանեն հաճութիւն ընթերցողի կողմէն:
 Կորին կը կարօտի դեռ երկար ուսումնա-
 սիրութեան: Եւ մակարերութեամբ կատա-
 րուած սրբագրութենէ աւելի հարկաւոր է
 ձեռագրական համեմատութեամբ վերա-

կանգնել բնագիրը: Բայց կը պահանջէ Կո-
 րին, Մաշտոցի այս սիրելի աշակերտը, որ
 քննադատը՝ իր գրելը սրելէ յառաջ, յստակէ
 միաբը, ըմբռնէ քաջ դասական լեզուի յատ-
 կութիւնները, խելահաս ըլլայ դասականնե-
 րու խորհելու կերպին, բառամթերքի պա-
 շարին բովանդակութեան եւն: Տգէտ օրինա-
 կողներ ոչ միայն խելաթիւրած են մտքերը,
 այլ եւ տուած են բառերուն այլանդակ կեր-
 պարանք, որոնք չեն կրնար Կորինի գրչին
 պատշաճիլ:

Ֆ. ամէն տեղ չէ անդրադարձած այս
 այլայլութիւններուն, նաեւ չէ կրցած օգ-
 տակարարապէս շահագործել մատենագրական
 կողանները, Ագաթանգեղոսի եւ Փաւստոսի
 մէջ, որոնք իրբեւ Ե. դարու՝ ժամանակա-
 կից աղբիւրներ, այնքան հարազատ գոյնով
 պահպանած են Կորինեան հատուածներ:

Թէ այս հատուածները ուղղակի Կո-
 րինէն առնուած են, եւ թէ առ հասարակ
 ի՞նչ է Կորինի աղերսը Ագաթանգեղոսի եւ
 Փ. Բիւզանդի, ինչպէս նաեւ Մակարայեցւոց
 գրքերու եւ Եւթաղեան մատենագրութեան
 թարգմանչի հետ, հարցեր են, որոնք երկար
 դրադցուցած են բանասէրները, իր կարգին
 Ֆ.: Նորայր Բիւզանդացւոյ տեսութիւնը կա-
 րելի չէ ձեռքէ հանել անմիաս: Կորին իւր
 ինքնայատուկ ոճաբանութեամբ սերտ կա-
 պակցութեան մէջ է վերոյիշեալ մատենա-
 գիրներու հետ: Ընդարձակ եւ մանր հա-
 տուածները, որոնք նոյնութեամբ կը տես-
 նուին Կորինի, Ագաթանգեղոսի եւ Փաւստո-
 սի մէջ, ինձ կը թուի թէ մի եւ նոյն հեղի-
 նակի, յանուանէ Կորինի գրչին են. որ
 մի եւ նոյն ժամանակ ձեռքի տակ ունենալով
 երեք գրութիւններու նոր խմբագրութիւն մը,
 զետեղած է զանոնք հաւասարապէս միոյն
 եւ միւսին մէջ, իրբեւ պատրաստի մտքեր,
 վերջին խմբագրութեան ժամանակ որոշելու
 անոնց իսկական տեղը: Անշուշտ երեք գրու-
 թիւններու հեղինակներու ալ — եթէ ենթա-
 զրեմք վայրկեան մը տարբեր անձեր — չէր
 պակասեր ոչ բառապաշար եւ ոչ ալ միտք,
 կարօտելու համար ուրիշի մըգաստանի
 պտուղներուն: Եւ սակայն եթէ թոյլ տուած
 են իրենց բառական փոխառութիւններ, կար
 հոն մեզի անծանօթ խորհուրդ: Կան հա-
 տուածներ, որոնք Մաշտոցի վարքին մէջ
 եկամբու կ'երեւան, եւ կան ուրիշներ, որոնք

անկէ փոխ առնուած կը թուին: Աւելի լայն
 տեղոյ կը պատշաճի այս խնդրոյն լուծումը:

Ձեմ կրնար — Կորեան լեզուն եւ ոճը
 նկատի առնելով — համաձայն ըլլալ Ֆ. ի
 յայնմ, թէ Կորին «չի դանդաղիր ոտնակոխ
 ընելու քերականական կանոն»: Ինչպէս ա-
 մէն հեղինակէ, նոյնպէս Կորինէն պիտի
 պահանջուի ճշգրիտ հետեւութիւն քերակա-
 նական կանոններու, որոնք միաժամանակ
 ուղիղ տրամաբանութեան կանոններն են: Եւ
 եթէ կան բնագրին մէջ այս կանոններէն օձ-
 տող կէտեր, անոնք ոչ թէ հեղինակին, այլ
 ընդօրինակողներու անմտութեան պէտք է
 վերագրուին: Ինչ ինչ այսպիսի անկանոնու-
 թիւններ վեր հանած է Ֆ. ինքնին եւ ուղղած
 է: Գիշ մ'աւելի ուշադիր ընթերցում պիտի
 բերէր երեւան ուրիշ շատ աւելի կարեւոր ա-
 դաւարումներ, որոնք նոյնպէս պէտք է ուղ-
 դուին: Իմ ուղղումները կը ներկայացնեմ
 առաջարկութեան ձեւով, թողով անոնց վրայ
 վերջին դատաստանը հմտագոյններու: Նկա-
 տի ունիմ հոս միայն Յառաջաբանը:

տող 3. «նորագատուր շնորհ» = «նորա-
 տուր շնորհ», ինչպէս ունի Ագաթանգեղոս:
 Դասական մատենագրութեան անծանօթ է
 նորագ-ով բարդութիւն:

տ. 13. «ուստի եւ իմ մասնաւոր աշա-
 կերտութեան վիճակ առեալ» = «աշխատու-
 քեան վիճակ առեալ», ինչպէս կը պահանջէ
 իմաստը, որովհետեւ խօսքը հրամանին
 յանձնառութեան վրայ է:

տ. 14. «անաչառ հրամանին հասելոյ»
 = «յանաչառ հրամանէն հ.»:

տ. 17. «երկախառնել ընդ մեզ աղօթիւք
 յանձնարարութեան» = «հոգեխառն սնրնդով
 եւ աղօթիւք յանձն արարեալ զմեզ», ոչ եր-
 կախառնել եւ ոչ յանձնարարութիւն դասա-
 կան են: Հոգեխառն տես Ագաթ. 101, 138,
 186 եւ Հանդ. Ա. մ. ս., 1924, էջ 354—355:

տ. 21. «եւ արդ առեալ նախարանես-
 ցուք» = «եւ արդ աւն առեալ նախ ցայն
 ցուցցուք» (կամ ասացուք): Նախարանես-
 ցուք խժալուր պիտի հնչէր դասականներու
 աւանջին:

տ. 26. բարեխորհեալ = բարի խորհեալ
 աւելի համապատասխան պիտի ըլլար դասա-
 կան ճաշակին, ինչպէս կ'առաջարկէր կար-
 դալ նաեւ Ն. Բիւզանդացի:

տ. 30. «այլ եւ աստէն իսկ կանխապոյն»,
 զի անցաւ ժամանակօքս մատենապատում